

УДК 378.147.88

DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-137-147

Поповська Оксана Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0002-4424-4627

shikiroksana@gmail.com

Якименко Юлія Ігорівна

асистент,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7552-359

lyliett@ukr.net

Береженна Ліна Юрївна

здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2205-4678

lina.berezhenna01@gmail.com

ЕЛЕМЕНТАРНЕ МУЗИКУВАННЯ КАРЛА ОРФА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОЗНАКАМИ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. У статті аналізується розвиток довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості на музичних заняттях в закладі дошкільної освіти. Актуалізовано необхідність розробки сучасних, інноваційних, особистісно орієнтованих підходів до організації процесу навчання дітей дошкільного віку, що забезпечують досягнення сучасних цілей та завдань освіти. У зв'язку з цим, особливо гостро постає проблема раннього розвитку й виховання дітей, зокрема обдарованих – з високими інтелектуальними і творчими здібностями; збереженню та примноженню їхнього інтелектуального і творчого потенціалу. Виявлено основні джерела впливу музики на пізнавальні інтереси дитини, зокрема використання елементарного музичування за системою К. Орфа у процесі музичного виховання дітей; уточнено функціональну сутність педагогічної концепції К. Орфа як важливого напрямку не тільки музичного, але й загального розвитку дитини, що відповідає психофізіологічним особливостям дошкільного віку; обґрунтовано доцільність застосування елементарних дитячих інструментів в ігровій музичній діяльності дошкільників з ознаками обдарованості. Розкрито феномен дитячої обдарованості та пошук ефективних шляхів розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку. Окреслено основні види обдарованості, зокрема, визначено основні компоненти інтелектуально-творчої обдарованості: пізнавальна мотивація; достатньо високий рівень інтелектуального розвитку; здібність до творчості (креативність). В аспекті нашого дослідження розглянуто художній (музичний) вид обдарованості та визначено його ознаки. Як засіб підвищення процесу розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості, пропонується використовувати імпровізаційно-творчі ігри «Музика кроків», «Звук та я», «Музика в мені» із застосуванням засобів музичної виразності (ритм, темп, тембр, динаміка). Презентовано результати дослідження на базі ЗДО № 27 «Ялинка» м. Вінниця щодо визначення рівнів довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості.

Ключові слова: музична діяльність; елементарне музичування; обдарована дитина; довільність пізнавальних процесів.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства висуває особливі вимоги до підростаючого покоління. Суспільство потребує духовно та інтелектуально розвинених, творчо обдарованих людей, здатних швидко реагувати на мінливі умови, пластично змінювати навички свого мислення, бачити і вирішувати проблеми, що постають перед суспільством. Це призводить до необхідності розробки сучасних, інноваційних, особистісно орієнтованих підходів до організації процесу навчання дітей дошкільного віку, що забезпечують досягнення сучасних цілей та завдань освіти. У зв'язку з цим, особливо гостро постає проблема раннього розвитку й виховання дітей, зокрема обдарованих – з високими інтелектуальними і творчими здібностями; збереженню та примноженню їхнього інтелектуального і творчого потенціалу.

Активні зміни та перетворення усіх сфер сучасного суспільства зазнають все більшого динамічного розвитку та прогресу. Сучасне життя стає дедалі різноманітнішим, складнішим, вимагає від людства не шаблонних звичайних дій, а гнучкості мислення, швидкого орієнтування, творчого підходу до розв'язання проблем. Актуальним у цьому зв'язку постає дослідження умов та факторів, що сприяють розвитку обдарованих дітей. Період дошкільного дитинства – час, коли інтенсивно відбувається формування особистості. Дослідження й практика видатних психологів (Ф. Гальтона, К. Кокса, Дж. Сенлі, А. Терлина) свідчать, що ознаки обдарованості у дітей можуть проявитися дуже рано, її розвиток може затриматися, а іноді й припинитися на певному етапі розвитку. Тому постає необхідність у спеціальній психолого-педагогічній допомозі й підтримці обдарованої особистості, особливо саме в період дошкільного віку – сенситивному у формуванні особистості дитини.

Відповідно до положень Закону України «Про освіту», Закону України «Про дошкільну освіту», «Базового компонента дошкільної освіти», освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку та інших правових та нормативних документів України в галузі дошкільної освіти, музично-естетичне виховання дітей є невід'ємним компонентом сучасної дошкільної освіти в Україні, яке спрямовано на зростання духовного світу дитини, формування емоційної сфери, розвиток відчуття прекрасного, музичного смаку, творчості. Здавна музика визнавалася важливим засобом формування якостей особистості, її духовного світу. Наукові дослідження свідчать, що музика сприяє розвитку здібностей до різних видів діяльності, потужно впливає на формування емоційної та розумової сфери, зокрема, й на розвиток довільності пізнавальних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективні напрямки освіти України сьогодні полягають в орієнтації навчання на розвиток пізнавальної активності дитини, її творчої ініціативи, потреби самовдосконалення, здатності до виявлення моральної позиції, естетичних поглядів тощо. Це зумовлює вивчення феномену дитячої обдарованості та пошук ефективних шляхів розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку.

Дослідження актуальних аспектів проблеми освіти обдарованих дітей дошкільного віку як особливий і невід'ємний компонент опосередкованого розвитку психіки дитини започатковано ще з середини ХХ століття психологами Б. Ананьєвим, Л. Виготським, С. Рубінштейном. Провідними науковцями в Україні в галузі мистецької освіти (Л. Масол, Г. Ніколаї, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Г. Побережна, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) обґрунтовано дидактичні принципи музично-педагогічного процесу й форми його організації, зокрема, й у контексті розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку. Наукові підходи до виховання обдарованих дітей розроблені в дослідженнях ролі музичних занять на естетичний, інтелектуальний та психо-фізіологічний розвиток дітей (М. Вовк, Л. Венгер, Н. Вишнякова, Г. Люблінська, Г. Костюк, С. Кулачківська, М. Поддяков, О. Ростовський, Н. Черноіваненко та ін.). Важливість єдності музичного та розумового розвитку дітей у контексті інструментального музикування висвітлено у працях К. Завалко, С. Липської, С. Садовенко та ін. Проблема розвитку

пізнавальних процесів дітей дошкільного віку знайшла часткове вирішення у концепціях таких зарубіжних педагогів як Е. Ж. Далькроз, З. Кодай, М. Монтессорі, К. Орф, Ш. Сузукі.

Метою статті є з'ясування особливостей використання елементарного музикування за системою К. Орфа як засобу розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гуманізація сучасної дошкільної освіти передбачає тісну співпрацю педагога з дітьми в контексті виявлення потенційних можливостей особистості дитини та допомоги в актуалізації власного в різних сферах діяльності (О. Кононко). Це зумовлює орієнтацію педагогічного процесу на розвиток особистості з урахуванням індивідуальних особливостей дошкільників (зокрема, обдарованих дітей). Влучним тут вважаємо вислів В. Сухомлинського: «Немає абстрактного учня... Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці. А це значить, що в навчанні має бути індивідуалізація – як у змісті розумової праці, так і в характері завдань, і в часі. Дитина народжується не з готовими здібностями, а тільки з їх задатками. Тому, якщо створити відповідні умови для розвитку цих задатків, то школяр поглиблює їх швидко, невимушено, успішно. Такі діти в подальшому житті стають радісними, щасливими людьми, приносять користь собі і суспільству в цілому» [13, с. 281].

Перехід до особистісно-орієнтованої моделі навчання і виховання дітей дошкільного віку передбачає якісне оновлення, зокрема, й змісту музичного виховання у таких аспектах:

- в центрі освітнього процесу – особистість дитини;
- встановлення між педагогом і дітьми суб'єкт-суб'єктних стосунків на основі співпраці, діалогу і педагогічної підтримки;
- спрямованість на розвиток особистості через активізацію її самовираження в різних видах колективної та індивідуальної музичної діяльності;
- орієнтація на мотивацію музичної діяльності через емоції, співпереживання, радість пізнання тощо;
- диференціація музичного матеріалу, форм, методів і прийомів з урахуванням дитячих інтересів, здібностей та індивідуальних особливостей [11, с. 47].

Існує декілька відомих концепцій музичного виховання дітей, які покладені в основу розробки різних методик і програм. Однією з найбільш поширених, яка застосовується в більш ніж сорока країнах, є *концепція німецького педагога і музиканта К. Орфа*, що максимально наближена до можливостей та інтересів звичайної дитини, а також значно сприяє розвитку музично обдарованих дітей. Основним методом музичного виховання за системою є музична імпровізація дітей, не випадково термін «елементарне музикування» трактується як «просте», «доступне кожному» (але не примітивне); музикування тут розуміється як глибокий і органічний взаємозв'язок музики, руху і мови. Мету музичної підготовки дітей К. Орф вбачав перш за все у вихованні особистості в дусі гуманізму, розвитку її природних здатностей та творчих здібностей [17, с. 207-210]. В цьому його концепція близька українським національним традиціям музичного виховання дітей.

Педагогічна концепція К. Орфа є важливим напрямом не тільки музичного, але й загального розвитку дитини та відповідає психофізіологічним особливостям дошкільного віку. Так, інструментальне музикування з опорою на пізнавальні (навчальні) мотиви дошкільників сприяє розвитку мотиваційної сфери дошкільників щодо позитивних уявлень навчання та бажання творчого самовираження; особистісну підготовку, розвиток музичних здібностей, зокрема почуття ритму, поєднання розвитку мелодійного та гармонічного слуху. Елементи довільної уяви починають виникати в колективній грі, зокрема у процесі елементарного музикування, при імпровізації на дитячих музичних інструментах певних музичних образів, наприклад «Веселий дощик», «Казковий годинник», «Прогулянка

ведмедя» тощо [2, с. 226]. Застосування в процесі інструментального музикування дошкільників ударних шумових інструментів (тріщіток, дерев'яних паличок, невеликих тарілочок, трикутників, кастаньєт, різноманітних барабанчиків, бубонців, дзвіночків та ін.), які використовуються для підкреслення ритму й забарвлення звучання, а також саморобних музичних інструментів з абсолютно різних підсобних матеріалів, сприяє розвитку образного мислення, необхідного в будь-якій діяльності. У процесі виконання діти «занурюються» в образ музики, відтворюють уявне звучання, прислуховуючись до власних відчуттів, використовуючи при цьому доступні для дітей елементи акторської техніки, що, безумовно, приводить до розкриття закладеного в кожній особистості задатків [16].

Розглядаючи основні напрямки системи музичного виховання К. Орфа, в контексті нашого дослідження доцільним вважаємо сфокусувати увагу на особливостях розвитку дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості у процесі інструментального музикування дітей.

Значний внесок у теоретико-методологічне та психолого-педагогічне забезпечення освітнього процесу зробили Я. Коменський, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші вчені, які схарактеризували сензитивність дошкільного віку до творчості, зокрема, художньої. І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, О. Дронова довели, що дошкільний вік є періодом найінтенсивнішого креативного становлення; Б. Ананьєв, Р. Арнхейм, Н. Брюсова, О. Земляна, Т. Казакова дійшли висновку, що мистецтво – унікальний засіб, який надає дітям багато можливостей для творчого самовтілення, розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, художнього сприйняття. Більшість авторів мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її здібностей, творчою самореалізацією, що безсумнівно позитивно впливає на розвиток творчої обдарованості дошкільників.

Вирізняють такі основні види обдарованості: соціально-лідерська, академічна, технічна, креативна, інтелектуальна, художня (літературна, музична, образотворча, сценічна), психомоторна (спортивна, хореографічна). Згідно з теоретичною моделлю творчої обдарованості сучасного американського психолога Дж. Рензуллі, інтелектуально-творча обдарованість визначається трьома основними *компонентами*: пізнавальною мотивацією; достатньо високим рівнем інтелектуального розвитку; здібністю до творчості (креативністю) [3, с. 82]. В аспекті нашого дослідження, розглянемо докладніше *художній (музичний) вид* обдарованості.

Музично обдарованим дітям притаманні певні особливі психологічні якості, серед яких можна виокремити наступні:

- сильна внутрішня потреба музикування: виконувати, слухати музику, імпровізувати, фантазувати, створювати власні композиції, розмірковувати про музику тощо. Здається, що такі діти чують та відчувають у музиці щось таке, що не можуть висловити та пережити якимось іншим способом;

- незвична сконцентрованість на музичних заняттях на відміну від інших справ. Узагалі тривалість часу, протягом якого дитина може концентруватися на певному занятті, – один із найперших показників обдарованості у будь-якій галузі. Обдаровані діти не лише зберігають занурення у свою справу декілька годин підряд, але й повертаються до неї протягом декількох днів, на відміну від однолітка, який схильний до постійних відволікань;

- прагнення робити те, що вони вважають необхідним, та так, як вважають за потрібне;

- здатність оцінювати недоліки власного музичного обдарування [1, с. 16-18.]

У визнанні впливу базових характеристик дошкільного віку (сприйняття, уяви, мислення) на загальний розвиток дітей (допитливість, непередбачуваність, спонтанність, прагнення до дослідження світу, здатність до створення оригінального, гнучкого, рухливого образу, пізнавальна активність, потреба в різних видах діяльності, свобода від догм і стереотипів мислення) дослідники (С. Архипова, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Некрасова-Каратеева, О. Чепур та ін.), надають перевагу таким особливостям дошкільного віку, як

високий ступінь активності (гіперактивність) дитини в її діяльнісних контактах із реальністю, сенситивність (переважання чуттєвої сторони) і синкретизм (цілісність, нерозчленованість) сприйняття (О. Некрасова-Каратєєва).

Визначаючи погляди дослідників, вважаємо за доцільне проаналізувати особливості розвитку *сприйняття, уяви і мислення* в дошкільному віці та їх вплив на розвиток довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості в контексті їхньої музичної творчої діяльності.

Сприйняття – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецептори органів чуття. На відміну від відчуттів, що відображають лише окремі властивості або якості речей матеріального світу, сприйняття дає їх цілісний образ. Дослідження науковців (І. Біла, Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, О. Запорожець, О. Леонтьєв, Б. Неменський, Б. Теплов, Є. Фльоріна, А. Шевчук та ін.) доводять домінуючу роль сприйняття в процесі психічного розвитку дітей дошкільного віку і вказують на «доступність дитячому сприйняттю творів музичного мистецтва, виокремлення виразних засобів у процесі виховання і навчання дошкільників» [8, с. 303].

Набуває сенсу також вивчення феномену *сприйняття музики*, яке характеризується переживанням краси музичних звуків, отриманням почуття естетичного задоволення, що є підставою для розвитку музичних потреб і смаків. Дослідники, окреслюючи перспективи музичного розвитку особистості, вказують на важливість врахування вікових особливостей сприйняття та визначають відмінності в сприйнятті музичних творів в молодших і старших дошкільників: «малюки 3-4 років характеризуються «дійєво-ігровим» ставленням до музичних образів, через що емоційні враження в них виникають частіше, ніж у старших дошкільників, які вже здатні сприймати засоби музичної виразності твору, виокремлювати властивості музичного образу» [7, с. 27]. З огляду на це, віковими особливостями сприйняття дітей дошкільного віку науковці вважають «здатність до емоційної чутливості; уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати і емоційно відгукуватися на красу в житті й мистецтві; емоційну щирість; конкретне образне мислення; пізнавальну активність; схильність до творчої діяльності» [9, с. 61]. Ці особливості слід урахувувати в розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості.

Важливим новоутворенням дошкільного віку, що безпосередньо пов'язане з розвитком довільності пізнавальних процесів, зокрема й у процесі музикування, є *уява* як «універсальна людська здібність», «важка психологічна система» визнана в дошкільному віці «центрального психологічним новоутворенням», яка є передумовою ефективного засвоєння знань, становлення й саморозвитку особистості та певною мірою впливає на ефективність розвитку довільності пізнавальних процесів дітей з ознаками обдарованості [5, с. 61].

Під *увагою* розуміється спрямованість й зосередженість психічної активності особистості на певному об'єкті в умовах відволікання від інших. Цей психічний процес є умовою успішного здійснення як зовнішньої, так і внутрішньої будь-якої діяльності, а його продуктом є її якісне виконання [6]. Розрізняють п'ять властивостей уваги, які згідно з останніми дослідженнями, особливо помітно проявляються саме в довільному вигляді: зосередженість, стійкість, обсяг, розподіл та переключення. Оскільки головне значення в дошкільному віці має гра, саме вона здатна стати необхідною умовою розвитку довільності пізнавальних процесів у дитини.

Наочно-образне мислення в дошкільному віці є домінуючим і відіграє важливу роль у розвитку довільності пізнавальних процесів обдарованих дітей. У психологічній науці мислення розглядається як «процес аналізу і синтезу під час опосередкованого і узагальненого відображення дійсності, який розпочинається тоді, коли даних чуттєвого пізнання виявляється недостатньо для розв'язання поставленої проблеми» [5, с. 93]. К. Ушинський, характеризуючи вікові особливості мислення дітей, визначав: «... дитя мислить формами, фарбами, звуками, почуванням взагалі...» [18, с. 42]. Віковими особливостями мислення дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості, які впливають на

розвиток довільності пізнавальних процесів, є образність, емоційність, своєрідність, яскравість, асоціативність, оригінальність. На думку таких дослідників, як Д. Ельконін, В. Давидов, І. Дубровіна, Г. Урунтаєва та ін., якість довільності притаманна більшості пізнавальних процесів: сприйняттю, мисленню, пам'яті, уяві, увазі. Довільність, будучи основою формування уваги, регулює всі пізнавальні процеси та поведінкові реакції [1].

Розглядаючи психологічні особливості розвитку дошкільників, зокрема таких важливих психічних процесів, як образне мислення та уява, які відіграють важливу роль в ігровій діяльності як провідній у цьому віці, необхідно зауважити, що саме інструментальне музикування за системою К. Орфа формує у дитини здатність до довільної поведінки, діяльності й мислення, саморегуляції, символічних замінів, сприяє тренуванню пам'яті, розвитку сприймання, фантазії тощо [2]. У старшому дошкільному віці на перший план висувається гра за правилами, яка привчає до спостережливості, виконання певних інструкцій, дисциплінує. Прикладом такої гри, на наш погляд, може служити елементарне інструментальне музикування. В одній з активних його форм – грі на дитячих музичних інструментах, що надзвичайно захоплює дошкільників, – юні музиканти повинні не тільки складати, імпровізувати, але і дотримуватися при цьому таких правил, як дотримання загального темпу виконання, синхронний вступ і закінчення, вміння слухати не тільки себе, а й інших, дотримання ритму, почуття ансамблю, вміння реагувати на вказівки педагога та швидко їх запам'ятовувати. Специфіка елементарного музикування вимагає, з одного боку, поєднання мимовільності спонтанних музичних відповідей на ігрові стимули в колективній імпровізації, з іншого – довільності уваги і уяви, обумовленої колективним характером виконання музики [15, с. 39]. Таким чином, елементарне музикування може служити відмінним засобом формування довільності пізнавальних процесів у старших дошкільників, що є особливо актуальним в процесі підготовки дітей до школи.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення можливостей дитини щодо темпів навчання, визначення обсягу і складності навчального матеріалу тощо потребує створення сприятливих умов для ефективного розвитку пізнавальних процесів засобами музичної діяльності та інструментального музикування зокрема. Ефективним методом індивідуалізації, що міцно пов'язаний із процесом мислення, є *самостійність* музично-виконавської діяльності дітей. Її характерними ознаками є: наявність власних поглядів, смаків, переконань особистості дитини у галузі музичного мистецтва; здатність самостійно мислити, знаходити правильні рішення; уміння відстоювати власну точку зору, сприймаючи і відчуваючи навколишній світ і музичні твори [4, с. 126].

З метою доведення ефективності занять з елементарного музикування на розвиток довільності пізнавальних процесів старших дошкільників, нами було проведено експериментальне дослідження, в якому взяли участь 37 дошкільників віком 6–7 років.

Предметом діагностики стали показники уваги (її розподілу й переключення) та уяви у процесі інструментального музикування дітей. Відповідно до цього, нами були визначені *рівні* розвитку довільності пізнавальних процесів дошкільників з ознаками обдарованості:

– *низький рівень* (дитина не виявляє здатності до інтенсивності зосередження на музичному звучанні, здатності до стійкості, вибіркової, переключення та розподілу слухової уваги; образна деталізованість; узагальненість; схематичність; убогість творчої уяви; недостатня сформованість образних уявлень);

– *середній рівень* (музично-слухова увага характеризується обмеженою, фрагментарною здатністю до інтенсивності зосередження на музичному звучанні, до відносної стійкості, вибіркової, переключення та розподілу слухової уваги; характерна стабільність, вузькість, стандартність уявлення; часткове розуміння й відтворення образу творчої уяви; домінування у творчій діяльності елементів наслідування; відносна розвиненість творчої уяви);

– *високий рівень* (музично-слухова увага характеризується високим ступенем інтенсивності зосередженості на музичному звучанні, здатністю до стійкості, вибірковості, переключення та розподілу слухової уваги; добре розвинені й яскраво виражені усі складові творчої уяви; достатня широта уявлення).

У ході дослідження ми використали такі діагностичні методики: для вимірювання розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості було запропоновано серію моніторингових ігор: для дослідження розподілу уваги в музичній діяльності – гру «Музика кроків», показники переключення уваги ми діагностували за допомогою гри «Звук та я», визначення ступеня довільності уяви досліджувалась на підставі вигаданих дітьми звуків власного тіла у грі «Музика в мені». Структура ігор включала в себе такі види діяльності: мовні вправи, ігри з елементами музики, імпровізацію (рухову, ритмічну, голосову, інструментальну), роботу з репертуаром для музикування на дитячих шумових інструментах; творче обігравання сюжетних танців, інсценізацій [12].

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діагностика довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості проводилася на музичних заняттях в закладі дошкільної освіти № 27 «Ялинка» м. Вінниця. В дослідженні взяли участь 26 дошкільників віком 5-6 років.

Розподіл уваги дітей ми вимірювали за допомогою гри «Музика кроків». Діагностика сформованості музично-слухової уваги здійснювалася за результатами виконання дошкільниками музичних завдань: втілити у рухах звучання музики, а також знаходити варіанти інструментального супроводу рухів. Завдання були поділені на два блоки, які згруповані за видами музичної діяльності. Метою завдань першого блоку було виявлення рівня сформованості властивостей музично-слухової уваги під час сприймання музики, у другий блок увійшли завдання, пов'язані із навичками створення ритмічного супроводу, відтворення ритмічного малюнку музичної композиції.

Для цієї гри діти розподілялися на дві групи: інструментальну та танцювальну. Дітям було запропоновано для виконання комплект дитячих елементарних музичних інструментів орфівського дитячого оркестру: мелодичні ударні інструменти (металофони, ксилофони, дзвіночки), немелодичні ударні інструменти (дитячі литаври, барабани, тарілочки тощо), прості духові інструменти, близькі до народної сопілки (блокфлейти різного діапазону), смичкові інструменти для гри на «пустих» струнах тощо. Зміст запропонованих дітям завдань ґрунтувався на творчій імпровізації у процесі руху та гри на елементарних музичних інструментах. Особлива увага приділялася інтонаційній динаміці звучання.

У процесі експериментального дослідження було застосовано методи обробки дидактичних ігор з посібників Т. Тюнникової [14], Є. Поплянової [12], Т. Боровик [3], а також адаптовану методику Р. Немова [10], до яких була розроблена авторська класифікація рівнів розвитку довільності уваги. Результати можна побачити в таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностика сформованості музично-слухової уваги дітей дошкільного віку

Критерій	Рівень		
	низький	середній	високий
сформованість музично-слухової уваги	12,5%	54,2 %	33,3 %

Переключення уваги ми досліджували за допомогою Гра «Звук та я»: діти мали передавати рухами тіла енергію звуку (тривалість), відчуваючи зв'язок між рухами тіла та якістю звуку музичного інструменту. Кожна дитина демонструвала власний темп виконання завдання, зокрема, різницю сили звуку та відповідного руху (різкий звук – стрімкий рух, звук поступово стихав – рухи поступово заспокоювалися), що дозволяло дитині відчути зв'язок між звуком та власним тілом. Одержані результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Діагностика рівнів переключення уваги дітей дошкільного віку

Критерій	Рівень		
	низький	середній	високий
переключення уваги	14,3 %	60,2 %	25,5%

Довільність уяви замірялася на підставі вигаданих дітьми жестів власного тіла в грі «Музика в мені». Її метою було навчання дітей знаходити жести власного тіла, що звучать, та прислухатися до різноманіття тембрів жестів, що звучать: звук можна вимовити, заспівати, а можна створити без допомоги голосу, знаходили різноманітні звуки в собі – жести, що звучать (плескання, притопування, пришльопування, клацання, тертя долонь, удари тощо).

Критерії оцінювання: оригінальність, швидкість вигадування та різноманітність. Оброблені результати представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Діагностика рівнів довільності уяви дітей дошкільного віку

Критерій	Рівень		
	низький	середній	високий
довільність уяви	16,8 %	45,3 %	37,9%

Проаналізувавши результати по кожному показнику, ми констатували: до групи дітей з високим рівнем розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості увійшло 35 % дошкільників. Для цих дітей характерно: оригінальна творча уява, у процесі виконання завдань гри вільно використовують елементи фігур, емоційно, виразно, достовірно втілюють зміст музичного твору, співвідносять зміст музики з пластичним виконанням, відчують форму музичного твору, висловлюють своє ставлення до музики, дають оцінку власному рівню виконання.

Середній рівень розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості виявлено у 55 % дітей, які створюють досить яскраві образи, доповнюючи зміст власними ставленнями до музики, відтворювальні уявлення стають більш самостійними, виразнішими, присутня емоційність, наочність образів.

До групи дітей з низьким рівнем розвитку довільності пізнавальних процесів увійшло 13 % дошкільників з ознаками обдарованості, які виявляють здатність виконання дуже простих завдань гри, у них недостатня сформованість образних уявлень, мова рухів невиразна, творча уява простежується слабо, уявлення репродуктивні, емоційно незабарвлені. Узагальнені результати унаочнено на рис. 1.

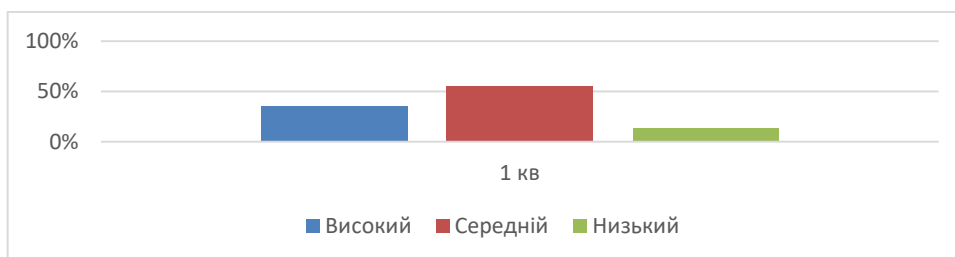

Рис. 1. Рівні розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості

Результати підсумкової діагностики свідчать про те, що рівень розвитку довільності пізнавальних процесів відчутно залежить від ступеня музичної обдарованості дітей. Застосування інструментального музикування за системою К. Орфа сприяє створенню у дітей атмосфери радості, формуванню творчо активної особистості, стимулюванню розвитку їхніх творчих здібностей. Це дозволяє закласти міцний фундамент музикальності дітей, дає змогу їм глибоко переживати і розуміти музику та вільно в ній орієнтуватися і творити.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі аналізу проведеного дослідження нами було виявлено найбільш ефективні методи та прийоми, що сприяють розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості в процесі елементарного музикування:

- ритмічне вітання за допомогою «звучання жестів»;
- метод озвучування складів (учасник повинен «зловити» інструментом певну частину слова);
- «Я – диригент» (дитина – диригент дитячого оркестру);
- метод ритмічного повтору (за прикладом ритмічно промовленої фрази педагога діти відтворюють тільки ритм, не вимовляючи слова вголос);
- «ритмічні ланцюжки» (передача ритмічних хлопків по колу);
- метод графічного моделювання мелодії.

Застосування елементарного музикування за системою К. Орфа значною мірою стимулює розвиток довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості, зокрема в контексті розвитку дитячої творчості, дозволяє враховувати індивідуальні особливості обдарованих дітей, потреби та можливості кожної дитини. Використання елементарного музикування в практиці музичного виховання сприяє розвитку довільності пізнавальних процесів у дошкільників за наступних умов: організація для проведення занять малих груп (8–10 осіб); переважання демократичного стилю спілкування педагога з дітьми; використання діалогових форм роботи (музично-інструментальні імпровізації, рухово-мовні канони, творчі завдання у парах); створення спільних творчих композицій для виконання на святі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Безкоровайна, Н.В. (2013). Психологічний супровід обдарованої дитини. Психолог дошкільця. № 2 (43). С. 16–18.
- [2] Біла, Н.Л., Штурман, Н.О. (2013). Інструментальне музикування у системі музичного виховання Карла Орфа. Психолого-педагогічні науки. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. № 1. С. 225–227.
- [3] Боровик, Т.М. (1999). Звуки, ритми и слова: музык.-развивающее изд. для детей. Минск. 193 с.
- [4] Іваненко, О.А. (2013). Методика діагностування сформованості здатності дітей дошкільного віку до художньо-творчої самореалізації на музичних заняттях в школах мистецтв. Вісник Інституту розвитку дитини: збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія: філософія, педагогіка, психологія. № 28. С. 123–128.
- [5] Кулачківська, С.Є. (1996). Дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора-прінт. 108 с.
- [6] Лейтес, Н.С. (2003). О признаках детской одаренности. Вопросы психологии. № 4. С. 13–18.
- [7] Медушевский, В.В. (1976). О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва: Музыка. 254 с.
- [8] Назайкинский, Е.В. (1972). О психологии музыкального восприятия. Москва: Музыка. 383 с.
- [9] Науменко, С.І. (1995). Основи вікової музичної психології. Київ: Логос. 103 с.
- [10] Немов, Р.С. (2001). Психология: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: ВЛАДОС. 280 с.
- [11] Олексюк, О.М. (2006). Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: КНУКіМ. 188 с.
- [12] Поплянова, Е.М. (2002). Игровые каноны на уроках музыки: пособие для учащихся муз.шк. и дет.шк. искусств. Москва: Владос. 78 с.
- [13] Сухомлинський, В.О. (1976). Сто порад учителю. Вибрані твори. 670 с.
- [14] Гютюнникова, Т.М. (1998). Речевые игры и упражнения в концепции К.Орфа. Дошкольное воспитание. № 9. С. 41–43.
- [15] Ушинський, К.Д. (1974). Про сімейне виховання. Київ: Радянська школа. 150 с.
- [16] Червона, Т.В. (2008). Обдаровані діти: діагностика та супровід. Київ: Шк.світ. 128 с.
- [17] Шкирїнська, О.А. (2019). Вплив музичного виховання на формування морально-естетичної культури дітей дошкільного віку. Педагогічні науки. Випуск 74. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка. С. 36–40.
- [18] Якименко, Ю.І. (2019). Система Карла Орфа, як ідеальна платформа для всебічного розвитку дитини. Наукові записки: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Серія «Мистецтво», відп. Л.В.Старовойт. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю. С. 207–210.

ELEMENTARY MUSIC BY KARL ORFF AS A MEANS OF DEVELOPING THE PRODUCTIVITY OF THE COGNITIVE PROCESSES OF PRESCHOOL CHILDREN WITH SIGNS OF GIFT

Popovska Oksana Anatoliivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-4424-4627
shikiroksana@gmail.com

Yakymenko Yulia Ihorivna

Assistant of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-7552-359
jyliett@ukr.net

Berezhenna Lina Yuriivna

Bachelor's student of
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnitsa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-2205-4678
lina.berezhenna01@gmail.com

Abstract. The article analyzes the development of the arbitrariness of the cognitive processes of preschool children with signs of giftedness in music lessons in a preschool education institution.

The necessity of developing modern, innovative, personality-oriented approaches to organizing the process of teaching preschool children, ensuring the achievement of modern goals and objectives of education, is actualized. In this regard, the problem of early development and upbringing of children, in particular gifted ones with high intellectual and creative abilities, is especially acute; preservation and enhancement of their intellectual and creative potential. The main sources of the influence of music on the cognitive interests of the child are revealed, in particular, the use of elementary music-making according to the K. Orff system in the process of musical education of children; the functional essence of K. Orff's pedagogical concept as an important direction not only of musical, but also of the general development of the child, which corresponds to the psychophysiological characteristics of preschool age, has been clarified; the expediency of using elementary children's instruments in the play musical activity of preschoolers with signs of giftedness has been substantiated. The phenomenon of children's giftedness and the search for effective ways of developing the cognitive processes of preschool children are revealed. The main types of giftedness are indicated, in particular, the main components of intellectual and creative giftedness are identified: cognitive motivation; a sufficiently high level of intellectual development; the ability to be creative (creativity). In the aspect of our research, the artistic (musical) type of giftedness is considered and its signs are determined. As a means of increasing the process of developing the arbitrariness of the cognitive processes of preschool children with signs of giftedness, it is proposed to use improvisational and creative games "Music of steps", "Sound and me", "Music in me" with the use of means of musical expression (rhythm, tempo, timbre, dynamics) ... The results of a study on the basis of PEI No. 27 "Tree" in Vinnitsa to determine the levels of arbitrariness of cognitive processes in preschool children with signs of giftedness are presented.

Keywords: musical activity; elementary music; gifted child; arbitrariness of cognitive processes.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Bezkorovaina, N.V. (2013). Psykholohichniy suprovid obdarovanoi dytyny. *Psykholoh doshkillia*. № 2 (43). S. 16–18. (in Ukrainian).
- [2] Bila, N.L., Shturman, N.O. (2013). Instrumentalne muzykuvannia u systemi muzychnoho vykhovannia Karla Orfa. *Psykholoho-pedahohichni nauky. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia*. № 1. S. 225-227. (in Ukrainian).
- [3] Borovyk, T.M. (1999). *Zvuky, rytmy y slova: muzyk.-razvyvaiushchee yzd. dlia detei*. Mynsk. 193 s. (in Russian).
- [4] Ivanenko, O.A. (2013). Metodyka diahnostuvannia sformovanosti zdatnosti ditei doshkilnogo viku do khudozhno-tvorchoi samorealizatsii na muzychnykh zaniattiakh v shkolakh mystetstv. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny: zbirnyk naukovykh prats NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii: filosofii, pedahohika, psykholohiia*. № 28. S. 123-128. (in Ukrainian).

Розділ 2 Науково-методичне забезпечення проблем навчання, виховання і розвитку учнів у закладах дошкільної, початкової та середньої освіти

- [5] Kulachkivska, S.Ie. (1996). Doshkilnyk (vikovi ta indyvidualni aspekty psykhhichnoho rozvytku). Kyiv: Nora-print. 108 s. (in Ukrainian).
- [6] Leites, N.S. (2003). O pryznakakh detskoï odarennosti. Voprosy psykholohyy. № 4. S. 13–18. (in Russian).
- [7] Medushevskiy, V.V. (1976). O zakonomernostiakh y sredstvakh khudozhestvennoho vozdeistviya muzyky. Moskva: Muzyka. 254 s. (in Russian).
- [8] Nazaikynskiy, E.V. (1972). O psykholohyy muzykalnoho vospriyatiya. Moskva: Muzyka. 383 s. (in Russian).
- [9] Naumenko, S.I. (1995). Osnovy vikovoi muzychnoi psykholohii. Kyiv: Lohos. 103 s. (in Ukrainian).
- [10] Nemov, R.S. (2001). Psykholohiya: uchebnyk dlia studentov vysshykh pedahohycheskykh uchebnykh zavedenyi. Moskva: VLADOS. 280 s. (in Ukrainian).
- [11] Oleksiuk, O.M. (2006). Muzychna pedahohika: navch. posib. Kyiv: KNUKiM. 188 s. (in Ukrainian).
- [12] Poplianova, E.M. (2002). Yhrovyye kanony na urokakh muzyky: posobyе dlia uchashchykhsia muz.shk. y det.shk. yskusstv. Moskva: Vlados. 78 s. (in Russian).
- [13] Sukhomlynskiy, V.O. (1976). Sto porad uchyteliu. Vybrani tvory. 670 s. (in Ukrainian).
- [14] Tiutiunykova, T.M. (1998). Rechevyye yhry y upravhneniia v kontseptsyy K.Orfa. Doshkolnoe vospytanye. № 9. S. 41-43. (in Russian).
- [15] Ushynskiy, K.D. (1974). Pro simeine vykhovannia. Kyiv: Radianska shkola. 150 s. (in Ukrainian).
- [16] Chervona, T.V. (2008). Obdarovani dity: diahnostyka ta suprovid. Kyiv: Shk.svit. 128 s. (in Ukrainian).
- [17] Shykyrinska, O.A. (2019). Vplyv muzychnoho vykhovannia na formuvannia moralno-estetychnoi kultury ditei doshkilnoho viku. Pedahohichni nauky. Vypusk 74. Poltava: PNPU imeni V.H. Korolenka. S. 36-40. (in Ukrainian).
- [18] Yakymenko, Yu.I. (2019). Systema Karla Orfa, yak idealna platforma dlia vsebichnoho rozvytku dytyny. Naukovi zapysky: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv i studentiv fakultetu doshkilnoi, pochatkovoï osvity ta mystetstv. Seriia «Mystetstvo», vidp. L.V.Starovoit. Vinnytsia: FOP Korzun D.Iu. S. 207-210. (in Ukrainian).